Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

№ 8

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo‘ jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko‘ rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 815 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 7-avgustda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir oʻrinbosari:
Karimov Norboy Gʻaniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – Oʻzbekiston doʻstlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., OʻzR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., OʻzR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri oʻrinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., OʻzR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar boʻyicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat Gʻafforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar boʻyicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar doʻstligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixoʻja oʻgʻli, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, OʻzR Bosh prokuraturasi boshqarma boshligʻi oʻrinbosari
Ochilov Farxod, OʻzR Bosh prokuraturasi IJQKD boshligʻi
Eshtayev Alisher Abdugʻaniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamgʻarmasi ijrochi direktori oʻrinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil oʻgʻli, t.f.f.d.(,PhD) TAQU katta oʻqituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon oʻgʻli, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Benchmarking asosida oliy ta'lim muassasalarining raqobatbardoshlik xususiyatini oshirish....16
Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Zaynutdinova Umida Djalolovna

Mehnat resurslarini samarali boshqarish orqali ish bilan bandlikni ta'minlash....20
Shakarov Zafar Gafforovich

Трансформация человеческого капитала в условиях цифровизации и внедрения искусственного интеллекта в банковскую экосистему....24
С.С. Исмаилов

"Kreativ iqtisodiyot" va "kreativ industriya": mohiyati, nazariy jihatlarining tahlili....32
Dusmuxamedov Oybek Suratbekovich

Muammoli kreditlar va ularni bartaraf etish yo'llari....37
Tojiyev Sardor Dilmurod o'g'li

Don mahsulotlari tarmog'ida mavjud kamchiliklar va ularning yechimlari....41
Sh.B. Donayev

Eksportni rivojlantirish iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biridir....45
Xursandov Komiljon Maxmatkulovich

Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha soliq ma'muriyatchiligini tashkil etish....49
Idirisov Alisher Otajonovich

Institutsional investorlar faoliyatini tashkil etishning konseptual jihatlari....53
Sultanov Maxmud Axmedovich

Poverty in developing countries: new problems and solutions....57
Amirdjanova Sitora Sunnat kizi

Факторы, влияющие на успешное функционирование скандинавской модели развития экономики....61
Вохидова Мехри Хасановна

Анализ зарубежного опыта методологии оценки финансового потенциала развитых стран....69
Буранова Лола Вахобовна

Mamlakatimizda islom moliyaviy xizmatlarini joriy etishning zarurligi....78
Babamatov Tolib Xakimovich

Davlat-xususiy sheriklik loyihalarining tashkiliy-huquqiy mexanizmlari....83
S.A.Karabayev

O'zbekiston tijorat banklarida valyuta operatsiyalarini amalga oshirish yo'llari....90
Yusupov Aziz Shuxratovich

Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi....95
Gulbayeva Feruza Islamovna

Oliy ta'lim muassasalarining mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri....102
Sherov Alisher Bakberganovich

Maxsus kiyimlar tikishda foydalaniladigan gazlamalar tahlili....107
Sayidova Maftuna Hamroqul qizi

O'zbekistonda elektron bank xizmatlarini o'zgartirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish....111
Umarova Malika Baxtiyarovna

Оценка влияния налоговой системы на финансовое состояние организаций....116
Умида Юлдашева

Теоретическое обоснование интернет-маркетинга в социальных сетях....120
Арипходжаев Саидамир Фузулиддинович

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Sport tashkilotining marketing strategiyasini ishlab chiqish 127
Ismoilov Sherzod Dilshodovich

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda klaster tizimini joriy qilish jarayonlari 132
Ziyadullayev G'ayrat Umidulla o'g'li

Hududlar soliq salohiyatini oshirishda soliq risklarini boshqarishning zamonaviy tendensiyalari 138
Sharipov Narzullo G'ulomovich

O'zbekistonning xalqaro bozordagi faoliyatini kengaytirishda marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligi 144
Shadieva Madina Djaloliddin qizi

Xususiy tadbirkorlik va kichik biznes subyektlarining rivojlanish tendensiyalari 148
Jumanazarova Z.K.

Xalqaro savdoning O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri 154
Rashidov Bekzod Ulug'bek o'g'li, Isayev Laziz Baxtiyorovich

Oliygohlarni optimallashtirishda sinergiya samarasiga erishish yo'llari 158
Adizov Sanjar Rashidovich

Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida bank tizimining barqarorligini ta'minlash asosida aholi kambag'allik darajasini qisqartirish 165
Xoliyorov Murod Qahramon o'g'li, Xoliyorova Shoxista Qahramon qizi

Концептуальная основа маркетинга в социальных сетях в туризме 174
Касимова Зилола Гуламиддиновна

O'zbekistonda don mahsulotlari klasterlarida ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini rivojlantrish 182
Alimov G'ayratjon Abduraxmon o'g'li

Актуальные проблемы и пути решения приватизации государственного имущества в узбекистане 186
Шахзод Сайдуллаев

Ttijorat bank daromadlaridagi risklarni baholash va boshqarishni takomillashtirish 192
Ahmedov Komron Muhammadaliyevich

Sanoat korxonalarini iqtisodiy salohiyatini oshirishga ta'sir etuvchi omillar tahlili 196
Quyjanov Xurshid Abdullayevich

Tashkilotning moliyaviy natijalarini hisobga olishda auditni takomillashtirish masalalari 200
Bakayev Xurshid Maxmudovich

Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo davlat soliq inspeksiyasi o'rni va ahamiyati 206
Normurzayev Umid Xolmurzayevich

Анализ международного опыта в сфере тепличного овощеводства 214
Нурутдинова Зухра Алишеровна

Hududda turizm xizmatlarini rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribalarining mohiyati 220
Madaminova Sanobar Askarovna

Hududning iqtisodiy o'sishini "yashil" iqtisodiyot asosida shakllantirishning nazariy asoslari 226
Shomirzayev Abdug'affor Abdujabbor o'g'li

Davlat tibbiy sug'urta jamg'armasi faoliyati tahlili 230
Umurzakova Mo'tabarxon Nodir qizi

Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarning boshqarish tizimini takomillashtirish 234
Uzakova Umida Ruziyevna

O'zbekisonda turistik majmualarni boshqarishning zamonaviy konsepsiyalari va yondashuvlarining metodologik jihatlari 241
Xomidov Qaxxorali Qurbonali o'g'li

Aktiv va reaktiv quvvatlari tushunchasi va ularni soliqqa tortishdagi mavjud muammolar 247
Boykabilov Bahodir Mustafayevich

Kichik sanoat zonalari korxona va mahsulotlar raqobatbardoshligini baholashga uslubiy yondashuv 251
Ozoda Batirovna Sakiyeva

Investitsion jozibadorlikni baholashning uslubiy jihatlari 255
N.N.Zikrillayev

Hududlarda turizm tarmoqlari infratuzilmasi va uni rivojlantirishni boshqarishning metodologik jihatlari 263
Saidova Dilfuza Abdufattohovna

The connection of legal protection of geographical indications and state's economic growth 268
Almosova Shahnoza Sobirovna

Kichik biznesning integratsiyalashuv mexanizmlarini shakllantirish 273
Israilov Rustam Ibragimovich

Aksiyadorlik jamiyatlarida biznes jarayonlarni samarali boshqarishning nazariy asoslari va oʻziga xos xususiyatlari 277
D.D. Suvanova

Оптимизация маркетинговой деятельности вузов узбекистана для привлечения абитуриентов 283
Шамшиева Наргизахон Носирхужа кизи

Davlat budjetidan aholini uy-joy bilan ta'minlashning oʻziga xos xususiyatlari 290
Xannarov Komiljon Karimovich

Tijorat banklarida transformatsiyalashuv jarayonlarining tahlili 296
Yoqubov Murodjon Valibekovich

Роль инновационных инфраструктур в обеспечении конкурентоспособности промышленных предприятий 302
Каримов Хожакбар Махамаджон угли

Oʻzbekiston qishloq xoʻjaligida Osiyocha ishlab chiqarish usuliga asos solinishi 306
Abdulla Abduqodirov

Kichik biznes korxonalari ishlab chiqarishida innovatsion jarayonlarni tadqiq qilish yoʻllari 312
Nasrullayev Feruz Furqatovich

Ijtimoiy-iqtisodiy adolat – barqaror rivojlanish kafolati 318
Alimov Nasimjon Hoshimovich

"Istiqlol" memhonxonasi reklama faoliyati tahlili 322
Musayeva Shoira Azimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna

Toʻgʻridan toʻgʻri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda asosiy belgilovchi omillar 328
Xaydarov Xurshidbek Latipjonovich

Enhancing Industrial Efficiency through Integrative Sustainability Approaches 334
Kholmukhamedova Feruza

Современные способы получения нефтяных битумов 338
Юлдашев Норбек Худайназарович, Махмудов Мухтор Жамолович, Комолов Руслан Илхомбекович

Oʻzbekistonda agrobiznes orqali hududlarni rivojlantirish masalalari 342
Islomov Jamshed Davronovich

Зарубежный опыт трансформации железнодорожной транспортной системы 347
Саримсакова Малохат Хикматуллаевна

Sogʻliqni saqlash sohasida davlat xususiy sherikligini tashkil etishning mintaqaviy xususiyatlari 351
Qurbanov Jumanazar Omonovich

Savdo korxonalarida buxgalteriya hisobini tashkil etish hamda hisob siyosatini shakllantirish 354
Uzakov Utkir Abdusattarovich

Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi 357
Gulbayeva Feruza Islamovna

Ta'lim muassasalarida namunaviy shtat, jadvallarni tuzish tartiblarini takomillashtirish 364
Ortiqov Xamroqul Abdumajidovich, Boliyev Bahromjon Rustam o'g'li

Mamlakatimizda turizm sohasini istiqbolda rivojlantirishga ta'sir etuvchi ekzogen omillar tahlili 369
Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining masofaviy va boshqa xizmatlar bozorida raqobatni rivojlantirish masalalari 378
Ortiqov Oybek Abdullayevich

Transport infratuzilmasining xususiyatlari 390
Shodmonbekova Nodira Kamoljon qizi

Asosiy vositalarni xalqaro standartlar asosida hisobga olish tartibi 394
Shermamatov Sirojiddin Xaydarovich

Logistika jarayonlarida raqamli yechimlar 399
Yarashova Vasila Kamalovna, Allabergenov Sherzod Maksudbayevich

To'g'ridan to'g'ri sug'urta qilish operatsiyalari bo'yicha daromadlarning hisobini takomillashtirish 403
Abdusaidov S.J.

Venchur kapitali: kelib chiqish tarixi va ilg'or horijiy tajribalar 409
Do'stov Firuz Ilxomovich

Анализ статистического исследования рынка паломнического туризма в республике узбекистан 414
Мустаева Шохида Саъдуллаевна

Структурно-функциональный анализ гастрономического туризма в республике узбекистан 420
Салиева Екатерина Сергеевна

Вопросы привлечения внешнего финансирования металлургических предприятий в узбекистане 427
Татьяна Будей

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalardan foydalanishning afzalliklari 431
Khusanov Nodirbek Djumanazarovich

Innovatsion g'oyalar va yangi ilmiy ishlanmalar asosida innovatsion mahsulotlar yaratishning boshqaruv tizimi samaradorligini oshirish yo'llari 437
Daliyev Xusan Xojakbarovich

Macroeconomic factors in the development of the banking performance 442
Mamadiyorova Madina Nuriddin kizi, Dr.Susanti Kurniawati, X.S.Umarov

Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi 449
Turg'unov Muxriddin Mo'ydinjon o'g'li

Ecological sustainability and trade: economic and environmental implications of uzbekistan's accession to the WTO 453
Mironshokh Sattarov, Denny Andriana, Sirojiddin Yangiboyev

Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishni o'ziga xos tendensiyalari 458
Dustmurodov Orifjon Ismatilloyevich

Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishning ilmiy – nazariy asoslari 468
Davletov Po'lat Torabayevich

Ekoshahar tashkil etishda "yashil" belbog' hamda "yashil" makonning o'rni 476
Karimova Muqaddas Zabixullayevna

Необходимость изучения механизма управления социально-трудовыми отношениями при переходе республики узбекистан на "зеленую" экономику 479
Раматов Зафарбек Жуманиязович

Klasterlarning rivojlanish tarixi, ularning oʻziga xos xususiyatlari va raqobatbardoshlikdagi oʻrni 482
Sherkulov Shohruh Erkin oʻgʻli

Soliqlarni raqamlashtirish: QQS ning muammo va istiqbollari 486
Abdulxayeva Shahnoza Muxammadiyevna

Dehqon va tomorqa xoʻjaliklarida sugʻoriladigan yerlarning unumdorligini oshirish yoʻllari 492
Xoʻjageldiev Chorshanbi Pardayevich

Topical issues of analytical support for financial resources management of business entities in modern conditions 498
Jiyanova Nargiza Esanboyevna

Исследование цифровой валюты центрального банка как новой формы денег 506
Якубова Шамшинур Шухратовна

Структуризация прибыли предприятия, факторы формирования и выявление резервов её повышения 513
Гафурова Азизахон Фатиховна

Xorijiy mamlakatlarda oilaviy migratsiya masalalari 517
Kadirova Zulayho Abduhalimovna, Gaziyeva Sulxiya Saidmashrafovna

Ta'limda innovatsion tadbirkorlikning tarixiy rivojlanishini asosiy bosqichlari 522
Madaminova Xusnidaxon Shuxratovna

Integratsiya jarayonida bogʻdorchilikda klasterlarni barpo qilishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar va tarkibiy oʻzgarishlarga ta'siri 526
Ergashov Ulugʻbek Zoxidjonovich

Banklarning moliyaviy xavfsizligi va uning iqtisodiy xavfsizlikka ta'siri 532
Mamatov Mamajan Axmadjonovich

Qishloq xoʻjaligida pillachilik biznesini rivojlantirish istiqbollarini belgilash jarayonini ekonometrik modellashtirish 535
Turgunov Odilbek Maripovich

Zamonaviy pul-kredit siyosatining iqtisodiy oʻsishni ta'minlashdagi rolini baholash 542
Mamanazarov Abdusamat Abdusaitovich

The unique characteristics of governance systems in various countries: a comparative analysis 549
Bozorboev Otamurod Nurmuxammat ugli, Denny Andriana, Usmanov Bunyod

GREEN ECONOMY AND GREEN CHEMISTRY: principles, priorities, advantages and it's impact to the future 553
Fozilova Firangiza Komilovna, Zokirova Ferangiz Zafarovna

Kichik biznesda yoshlar tadbirkorligini shakllantirish va rivojlantirishning mohiyati va ahamiyati 557
Karimova Mavjuda Boxodirovna

Tijorat banklari raqobatbardoshligini oshirishda xorijiy mamlakatlarning ilgʻor tajribalari va ulardan foydalanish yoʻllari 562
Zaynutdinov Bunyodjon Odiljon oʻgʻli

Temir yoʻl transportida yuk tashish samaradorligining iqtisodiy negizi tushunchasi va xususiyati 568
Shukurova Sultana Saidsultanovna

Tashqi savdo va iqtisodiy oʻsish oʻrtasidagi oʻzaro aloqalarining hozirgi holati va tendensiyasi 572
Hayitova Nigora Ilxomovna

Mamlakat tashqi qarzini boshqarishning samarali yoʻllari 576
Choriyev Fazliddin Ishkuvatovich

A comparative analysis of investment risk management in the non-profit sector 583
Rakhimov Shoxrux Abduqaxxor Oʻgʻli, Muhamad Arief Ramdhany

Роль налога на доходы физических лиц в формировании бюджета узбекистана 587
Наврузова Фарогатхон

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Принцип работы электронных денег в форме электронных кошельков в банковском секторе 592
Ширинова Шохсанам Собир кизи

Дальнейшее повышение эффективности деятельности постов удаленного электронного декларирования путем преобразования их структуры и алгоритма взаимодействия 598
Вахидова Феруза Алимовна

Ishbilarmonlik muhitining mohiyati hamda uni baholashning zamonaviy usullari tahlili........ 603
Majidov Faxriddin Abdurazzzok o‘g‘li

Davlat moliyaviy siyosatining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati 609
Jabborova Dilafruz Sodiq qizi

Mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishida kichik biznes subyektlari faoliyatining ahamiyati 614
Ismoilov Narimonjon No‘monjon o‘g‘li

Tijorat banklari tomonidan biznes loyihalarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlashning o‘ziga xos xususiyatlari 619
Asrorov Azizbek Isomiddin o‘g‘li

Telekommunikatsiya sanoatining rivojlanish tendensiyalari 625
Toshmatov Salohiddin Zayniddinovich

O‘zbekistonda xizmatlar sohasi va uning amaldagi holati tahlili 631
Suyunov Asror Baxtiyorovich

Makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarning atrof-muhitni yaxshilash va iqlim o‘zgarishlariga qarshi kurashish munosabatlari tahlili........ 637
Raximova Mohinur Dilshod qizi

OTMlarining ta’lim faoliyatini boshqarish jarayonida qo‘llaniladigan innovatsion shakl va metodlar 645
Esanova Shohida Utkirovna

Investitsiya loyihalari samaradorligini baholashda moliyaviy modellashtirishning muhim jihatlari 651
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich, Zokirova Feruza Farxod qizi

Internal factors influencing the competitiveness of the textile industry........ 657
Ikramova Nodira Burkhon kizi

Mamlakatimiz tijorat banklari aktivlari samaradorligini baholash dolzarbligi........ 662
Xolmuradov Musurmon Avlaqulovich, Baltabaev Maxmud Toshpo‘latovich

Xalqaro bozordagi eng katta birlashish va sotib olish (m&a) opertsiyalari bo‘yicha tahlili........ 667
Ahamdjonov Abdulloh Ahadjon o‘g‘li

The impact of markets for innovative banking products on the economy........ 675
Abdurakhimova Dilora Karimovna

Increasing the effectiveness of using marketing tools in public transport 686
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, G‘iyosidinov Boburbek Baxtiyor o‘g‘li, Wang Cheng

E-commerce strategies for global market expansion 694
Allanazarova Dilnoza, Gulnora Abdurakhmanova, Vanessa Gaffar

Chinese commercial banks experience in asset diversification........ 704
Uktamova Nozima Narzulla kizi

Issues of greening the economy in ensuring sustainable economic growth........ 708
Nurmetova Muyassar Jumanazarovna

“Риск-ориентированный надзор в банковском секторе узбекистана: актуальные практики и вызовы” 712
Суюнов Жасур Бозорович

Рейтинг устойчивости субъектов предпринимательства: некоторые теоретические и практические аспекты 715
Исроилов Баходир Ибрагмович, Ibragimov Bobursho Boxodir ugli

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish amaliyotini takomillashtirish yo'llari 718
Raxmanov Ilxom Xurramovich

O'zbekistonda moliyaviy razvedka xizmati faoliyatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari 725
Abdug'aniyev Uchqun Habibulla o'g'li, G'aniyev Samariddin Murodullo o'g'li

Передовые методы сбора данных для точных маркетинговых исследований 730
Бекназова Комилахон Миркамол кизи

Budjet tashkilotlarida ichki auditni tashkil etish va uning uslubiyotini takomillashtirish 733
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Djalilova Malika Shuxratovna

Raqamli iqtisodiyot sharoitida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda logistikaning nazariy va uslubiy asoslari 740
Mirzanova Nozima Maratovna

Tijorat banklarining transformatsiyalash jarayonlarini masofaviy bank xizmat turlari orqali rivojlantirish 744
Farmanova O'g'iloy Aliqul qizi

Budjet daromadlarini shakllantirishning xorij tajribasi 748
Saipnazarov Shaylavbek Aktamovich

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar – o'zbekistonni yanada rivojlantirish strategiyasining tarbiyaviy omili 753
Gulxayo Samandarova Abdukarim qizi

Potential of vineyard tourism in Cappadocia region 761
Xashimova Shaxnoza Shuxrat qizi

Aloqa xizmatlarini ko'rsatishning bugungi muammo va yechimlari 767
Shirinova Gulnoza Xudoyor qizi

Mamlakatlarga xos xatarlarni baholash metodologiyalari tahlili 771
Bahriddinov Viqorjon Akbar o'g'li

Tijorat banklarida faktoring operatsiyalariga ta'sir qiluvchi omillarning empirik tahlili 779
Usmonov Farrux Farxodovich

A Comprehensive Analysis between Entrepreneurship and Unemployment in Uzbekistan 787
Shomurodov Tokhir Boymurod ugli, Rakhmonov Bekzod Sharibjon ugli, Kuziyeva Gulnoza Rashidovna

English language competency as a catalyst for promoting sustainable development education in economics programs 792
Askarova Feruza Abdullaevna

O'zbekiston misolida inson kapitali va tadqiqotlar boshqaruvini tadqiq qilish 798
Abdullayev Baxodir

The role of insurance enterprises in securing global maritime trade 804
Sohibjamol Abirkulova

Fond bozori orqali investitsiya faoliyatini moliyalashtirish yo'llari 809
Haydarov O'ral Axmadovich

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

FOND BOZORI ORQALI INVESTITSIYA FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISH YO‘LLARI

Haydarov O‘ral Axmadovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dots.nti, PhD

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda fond bozori orqali investitsiya faoliyatini moliyalashtirishni yo‘llarini takomillashtirish hamda jahon fond bozorlari jadal sur’atlarda kengayib borayotgan bir paytda fond bozori orqali investitsiyalarni jalb qilish, qimmatli qog‘ozlar bozorida zamonaviy moliyaviy vositalarni joriy qilish, investitsiya faoliyatini qimmatli qog‘ozlar hisobiga moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish, ayrim moliyaviy vositalarning risklarni keltirib chiqarish darajasini minimallashtirish, investitsion banklarda qo‘llanilayotgan dastlabki xavf signali (early warning signals) va xavfsizlik to‘rlarini (safety nets) fond bozoriga moslashtirgan holda qo‘llashdagi mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha muallif yondashuvlari va takliflari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: fond bozori, investitsiyalar, investitsiya faoliyati, qimmatli qog‘ozlar, investitsion banklar, fond birjasi, moliya bozorlari, Valyuta birjasi, elektron savdo tizimlari, aksiyalar, obligatsiyalar, depozit sertifikatlari.

Abstract: this article will improve the ways of financing investment activities through the stock market in our country, as well as attract investments through the stock market at a time when world stock markets are rapidly expanding, introduce modern financial instruments in the securities market, improve the mechanism for financing investment activities for securities, minimize the risks associated with investments in securities. The level of risk associated with certain financial instruments, invesvision referred to the existing problems in the application of early warning signals and safety nets on the stock market, as well as to the author's approaches and proposals for their elimination, which are used in banks.

Key words: stock market, investments, investment activity, securities, investment banks, Stock exchange, financial markets, currency exchange, electronic trading systems, stocks, bonds, certificates of deposit.

Аннотация: данная статья позволит усовершенствовать способы финансирования инвестиционной деятельности через фондовый рынок в нашей стране, а также привлечь инвестиции через фондовый рынок в то время, когда мировые фондовые рынки стремительно расширяются, внедрить современные финансовые инструменты на рынке ценных бумаг, усовершенствовать механизм финансирования инвестиционной деятельности за ценные бумаги, минимизировать риски, связанные с инвестициями в ценные бумаги. уровень риска, связанный с определенными финансовыми инструментами, инвестиции сослалась на существующие проблемы в применении сигналов раннего предупреждения и систем безопасности (safety nets) на фондовом рынке, а также на авторские подходы и предложения по их устранению, которые используются в банках.

Ключевые слова: фондовый рынок, инвестиции, инвестиционная деятельность, ценные бумаги, инвестиционные банки, Фондовая биржа, финансовые рынки, валютная биржа, электронные торговые системы, акции, облигации, депозитные сертификаты.

KIRISH

O‘zbekistonda bugungi kunda aksiyadorlik jamiyatlari fond bozori va birja savdolarining asosiy ishtirokchisi bo‘lib, ular faoliyatining barqarorligi, o‘z navbatida, fond bozorining samaradorligini oshirishda muhim amaliy ahamiyat kasb etishi asoslangan.

Ta’kidlash joizki, xalqaro amaliyotda “fond bozori”ga nisbatan berilgan ilmiy ta’riflar borasida turlicha talqinlar mavjud bo‘lib, ular bir-biridan farqlanadi va yagona yondashuvni tashkil etmaydi. Shu sababli, fond va qimmatli qog‘ozlar bozorlari borasida iqtisodchi olimlar o‘rtasida bahsli masalalar hanuzgacha davom etayotgan bo‘lsa-da, iqtisodchi olimlarning bergan ilmiy ta’riflari va fikrlarining ayrimlarini tadqiq etishni lozim topdik. Shunday qilib, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-may kuni qabul qilingan “2020–2025-yillarga

mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-sonli Farmonida, "qimmatli qog'ozlar bozorida banklarning operatsiyalarini faollashtirish, tijorat banklari tomonidan korporativ obligatsiyalarni chiqarish va joylashtirish hamda boshqa instrumentlar uchun ma'muriy to'siqlarni kamaytirish, bir vaqtning o'zida nazoratni kuchaytirish, banklarning qimmatli qog'ozlarini xalqaro kapital bozoriga chiqarish bo'yicha huquqiy bazani yaratish" lozimligi ko'rsatib o'tildi [1].

Hozirda jahon fond bozorlari jadal sur'atlarda kengayib borayotgan bir paytda fond bozori orqali investitsiyalarni jalb qilishda, qimmatli qog'ozlar bozorida zamonaviy moliyaviy vositalarni ishlab chiqish, investitsion faoliyatni qimmatli qog'ozlar hisobiga moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekistonda bugungi kunda aksiyadorlik jamiyatlari fond bozori va birja savdolarining asosiy ishtirokchisi bo'lib, ular faoliyatining barqarorligi, o'z navbatida, fond bozorining samaradorligini oshirishda muhim amaliy ahamiyat kasb etishi asoslangan. Hozirgi sharoitda iqtisodiyot nafaqat institutsional investorlar, balki xususiy investorlar faoliyati uchun ham qulay shart-sharoitlar yaratishni taqozo qiladi.

O'zbekiston fond bozorining kliring infratuzilmasi tarkibida ikkita tashkilot faoliyat olib boradi. Ular asosan, kliring markazlari faoliyat yuritadi. Ular kliringni fond bozorining ma'lum segmentida amalga oshiradilar. Mustaqil yuridik shaxs sifatida faoliyat yuritadigan kliring markazlari mavjud emas. Odatda, bu funksiyani hisob-kitob depozitariysi, hisob palatasi yoki fond birjasining tizimli kompleksi bajaradi. O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozori nostatsionarligi va risklar darajasi yuqoriligi hisobga olinadigan bo'lsa, savdo ishtirokchilari pul mablag'lari va qimmatli qog'ozlarni oldindan zaxira qilib qo'yishi tizimi bugungi kunda obyektiv zarurat hisoblanadi. Biroq, fond bozori faoliyatining samaradorligini oshirish maqsadida yuqori foiz zaxira qilishni bosqichma-bosqich kamaytirib borish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Ta'kidlash joizki, xalqaro amaliyotda "fond bozori"ga nisbatan berilgan ilmiy ta'riflar borasida turlicha talqinlar mavjud bo'lib, ular bir-biridan farqlanadi va yagona yondashuvni tashkil etmaydi. Shu sababli, fond va qimmatli qog'ozlar bozorlari borasida iqtisodchi olimlar o'rtasida bahsli masalalar hanuzgacha davom etayotgan bo'lsa-da, iqtisodchi olimlarning bergan ilmiy ta'riflari va fikrlarining ayrimlarini tadqiq etishni lozim topdik.

Qimmatli qog'ozlar borasida xorijlik mutaxassislardan biri professor Ya.M.Mirkin fond bozori va qimmatli qog'ozlar bozori tushunchalari bir-biriga mos keladi, deb hisoblaydi [2]. Shunga qaramasdan, ayrim olimlar prinsipial jihatdan ushbu tushunchalarni bir vaqtning o'zida qo'llashdan qochadilar. Odatda ular, ilmiy ishlarida qoida tariqasida yo "qimmatli qog'ozlar bozori" yoki "fond bozori" lug'atini qo'llaydilar. Amalda hech bir muallif nima uchun fond bozorida "qimmatli qog'ozlar bozori" lug'atini qo'llash mumkinligini bevosita tushuntirib bermagan.

Umuman, xorijlik iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlarida fond bozori korporatsiyalarning qimmatli qog'ozlar bozori, degan fikr uchraydi. Bunda asosiy fikr sifatida Hukumat tomonidan chiqarilgan qimmatli qog'ozlar aksiyalar emas, balki qarz majburiyatlari bo'lib, korporatsiyaning kapitalida aksiyadorning ulushini ifoda etadi [3].

O'z navbatida, qimmatli qog'ozlar tovarlar bozorida ham, pul bozorlarida ham muomalada bo'lib, pirovard natijada (tovar va fond bozorlarida) qimmatli qog'ozlar bozorini tashkil etadi [4]. Shunday qilib, mazkur ta'rifdan kelib chiqadiki, fond bozori qimmatli qog'ozlar bozorining tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu bozorda o'ziga xos maxsus tovar – moliyaviy qimmatli qog'ozlar bilan oldi-sotdi bitimlari amalga oshiriladi. Bizning nazarimizda, ushbu ta'rif fond bozori mazmunini batafsil ocha oladigan eng to'g'ri ta'riflardan biri hisoblanadi.

Ko'pchilik mutaxassislar va iqtisodchi olimlar ham mazkur fikrning tarafdori hisoblanadilar. Jumladan, ularning fikricha, qimmatli qog'ozlar bozori – fond bozoriga nisbatan kengroq tushuncha bo'lib, ular o'z ichiga hamma qimmatli qog'ozlarni olmasdan, balki faqat fond qimmatliklarini, ya'ni investitsion qimmatli qog'ozlarni o'z ichiga qamrab oladi [5]. Bundan shunday xulosa kelib chiqadiki, fond bozori korporativ moliyalashtirishda foydalaniladigan aksiyalar va obligatsiyalar bilan bog'liq bo'lgan qimmatli qog'ozlarni hamda investitsion fondlarning qimmatli qog'ozlarini o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, rasman qimmatli qog'ozlar bo'lmasa-da, qimmatli qog'ozlarga fyucherslar va opsionlar hamda fond indekslari kabi hosilaviy moliyaviy instrumentlarni kiritishadi. Ammo shuni ta'kidlash joizki, fond bozori moliya bozorining tarkibiy elementi sifatida moliya bozorining boshqa segmentlari holatiga sezilarli darajada ta'sir etadi.

Odatda fond bozorini moliyaviy bozorning elementi sifatida qarashadi. Shu sababli, "moliya bozori" va "fond bozori" kategoriyalarining nisbatini aniqlash maqsadga muvofiqdir. Odatda olimlar moliya bozori tarkibida quyidagi elementlarni: pul bozori va moliya kapitali bozorini alohida ajratib ko'rsatadilar. Moliya kapitali bozorida uzoq muddatli jamg'armalar aylanadi. Pul bozorida esa naqd instrumentlarga birlashib ketgan mablag'lar, ya'ni naqd pullar va qisqa muddatli ssudalar aylandi [6]. Ta'kidlash joizki, zamonaviy moliya tizimi kredit mexanizmiga asoslangan tarkibdan tashkil topgan. Oltindan boshqa barcha moliyaviy instrumentlar kimlarningdir majburiyati hisoblanadi. Ular mos holda tegishli bozorlarda aylanadi, xususan atsiyador jamiyatlarida, banklarda va davlatda muomalada bo'ladi.

Fond bozori infratuzilmasi bozor infratuzilmasining tarkibiy qismi hisoblanadi, shu bois bozor infratuzilmasining mohiyatini ta'riflashga yondashuvlardan fond bozorining infratuzilmasini ta'riflashda ham foydalanish mumkin. Quyida mavjud yondashuvlar doirasida fond bozori infratuzilmasiga berilgan ayrim ta'riflar keltiriladi.

V.Galanov va A.Basov tomonidan fond bozori infratuzilmasiga institutsional yondashuvga xos ta'rif berilgan. Ular bergan ta'rifga ko'ra, infratuzilma – bu "... fond bozoriga xizmat ko'rsatadigan va uning barcha qatnashchilariga xizmat ko'rsatishga ixtisoslashgan jami tashkilotlar" [7].

Yu.Sizov qimmatli qog'ozlar bozorining infratuzilmasini "bozor ishlashini ta'minlovchi jami tizimlar" deb hisoblaydi. Fond infratuzilmasiga "fond bozorida risklarni boshqarish tizimi" sifatida yondashish maqsadga muvofiq xisoblanadi [8]. Bunday o'ziga xos talqin tarafdori V.Ovchinnikov tomonidan ham ilgari surilgan bo'lib, fond bozori infratuzilmasi tushunchasining "investorlarning manfaatlarini inqirozdan himoya qilish bo'yicha umumlashgan vosita" [9] deb ta'rif beradi.

Mahalliy iqtisodchi olimlardan A.V.Vaxabov o'z asarlarida investitsiya resurslarini samarali taqsimlanishini nazorat qilishning asosiy mexanizmi-bu fond birjasidir. Aynan rivojlangan qimmatli qog'ozlar bozori ushbu modelni muvaffaqiyatli amalga oshirishning zarur sharti hisoblanadi deb ta'kidlab o'tgan [10]. Demak, rivojlangan qimatli qog'ozlar bozori investitsiyalarni jalb etishni muhim vositasi bo'lishi mumkinligi ilgari suriladi. M.B.Xamidulin ilmiy tadqiqotlarida O'zbekistonda qimmatli qog'ozlar chiqarish va joylashtirish orqali investitsiyalarni jalb etish uchun barcha sharoitlar yetarli deb ta'kidlaydi[11]. Fond bozorida tashkilotlarning passiv ravishda ishtirok etishini bir nechta omillar bilan baholaydi: birinchidan, birlamchi bozorda strategik ahamiyatga ega tashkilotlarning jalb etilmasligi, ikkinchidan, aksiyadorlik tashkilotlari aksiyalari ulishida davlatning ulushi yuqoriligi, uchinchidan ikkilamchi bozorda aksiyalarning likvidli emasligi. Yuqoridagi omillarning to'liq yechimi topilmas ekan fond bozori orqali investitsiyalarni jalb etish pastligicha qolaveradi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, moliya bozorining barcha segmentlari bir-biri bilan o'zaro bog'liq bo'lib, birgalikda harakatda bo'ladi. Masalan, qimmatli qog'ozlar bozori ham pul bozoridan va moliyaviy kapital bozoridan iborat bo'lib, pul bozorida muomala muddati bir yilgacha bo'lgan qimmatli qog'ozlarni o'z ichiga oladi va moliyaviy kapital bozoridagi muomala muddati bir yildan ortiq bo'lgan qimmatli qog'ozlarni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, qimmatli qog'ozlar bozori bir vaqtning o'zida pul bozorining va kapital bozorining bir qismi hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolani tayyorlashda me'yoriy-huquqiy xujjatlar, foydalanilgan adabiyotlar va internet ma'lumotlari rasmiyligi, undagi iqtisodchi olimlarning mavzuga oid ilmiy-nazariy qarashlarining qiyosiy va tanqidiy tahlil qilingan. Mavzuni o'rganish davomida umumiqtisodiy usullar bilan bir qatorda tizimli tahlil, umumlashtirish, abstrakt-mantiqiy fikrlash, statistik usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekistonda fond bozorining shakllanishi va rivojlanish jarayonini tahlil etib, uni quyidagi bosqichlarga ajratishimiz mumkin.

Birinchi bosqich 1991–1993-yillarni o'z ichiga olib, ushbu davrda O'zbekistonda fond bozorining dastlabki rasmiy institutlari paydo bo'ldi. "Toshkent" birjasining qoshida qimmatli qog'ozlar savdosi bilan shug'ullanadigan fond bo'limi tashkil etildi.

Ushbu bosqich qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini muvofiqlashtirishi bo'yicha birinchi qonunning qabul qilinishi va qimmatli qog'ozlar bozori professional ishtirokchilari bo'lgan jismoniy shaxslarni attestatsiya qilishning boshlanishi bilan tavsiflanadi.

Ikkinchi bosqich 1994–1996-yillarni qamrab olib, bu davr keng miqyosli xususiylashtirishning boshlanishi bilan aksiyalar va veksellar bozorining keskin rivojlanishi bilan farqlanadi. Ushbu davrda milliy fond bozorini muvofiqlashtiruvchi "Aksioner jamiyatlari va aksionerlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida" va "Qimmatli qog'ozlar bozorining faoliyat yuritish mexanizmi" to'g'risidagi asosiy qonunlar qabul qilindi.

Mazkur bosqich depozitar tizimining va mulkdorlar sinfining shakllanishi bilan tavsiflanadi.

Uchinchi bosqich 1997–2000-yillarni qamrab olib, Davlat qisqa muddatli obligatsiyalari bozorining shakllanishi va rivojlanish davri hisoblanadi.

Ushbu davrda maxsus infrastrukturalar shakllanishi va birjadan tashqari bozorning tuzilmasining tashkil topishi muhimdir. Shuningdek, veksel muomalasining tartibga solinishi, aksiyadorlik jamiyatlarda davlat ulushini tiklash va ko'paytirish bilan bog'liq ishlarning amalga oshirilishi ushbu davrga xosdir.

To'rtinchi bosqich 2001–2006-yillarni o'z ichiga olib, ushbu davr bir tomondan aksiyalarning uyushgan va uyushmagan bozorining rivojlanishining sekinlashishi va ikkinchi tomondan qimmatli qog'ozlar bozorining yangi segmentlari: depozit sertifikatlari, korporativ obligatsiyalar, Markaziy bank obligatsiyalari, Davlat qisqa muddatli g'aznachilik majburiyatnomalari muomalasining yo'lga qo'yilganligi bilan tavsiflanadi.

Respublika fond birjasining UCI indeksi 2023-yilda 82 foizga oshib, 703 ga yetdi. 2023-yilning ikkinchi yarim yilligida bir necha aksiya emitentlarining savdo narxlaridagi oʻzgarishlari birja kapitallashuviga taʼsir koʻrsatib, UCI indeksida tebranishlar kuzatildi. Bunda, 2023-yil yakuni boʻyicha togʻ-kon sanoati va ochiq konlarni ishlash chiqaradigan sanoat sohasidagi emitentlarning aksiyalari narxlaridagi salbiy oʻzgarish birja kapitallashuvining kamayishiga olib keldi [12]. Shuningdek, bir necha banklarning oddiy va imtiyozli aksiyalari narxlari keskin oʻsishi yil soʻngida birja kapitallashuviga ijobiy taʼsir koʻrsatdi va UCI indeksini biroz muvozanatlashtirdi. Uzbekistan Composite Index (UCI) – Respublika fond birjasining indeksi boʻlib, birja kotirovkalar varagʻiga kiritilgan aksiya emitentlarining umumiy holatini aks ettiradi. (1-rasm).

1-rasm. 2023 yil davomida emitentlarning umumiy bozor kapitallashuvi, (trln soʻm).

Mamlakatimizda 2023-yil boʻyicha aksiya emitentlarining umumiy bozor kapitallashuvi biroz ogʻish bilan oʻsish tendensiyasini koʻrsatdi va shu davr boshidagi koʻrsatkichga nisbatan 83,22 foizga oʻsishni qayd etdi.

Ushbu davrda bozor kapitallashuvining maksimal darajasi – 170,87 trln. soʻm 2023-yil 3-noyabrda qayd etilgan. Bozor kapitallashuvining eng past qiymati 20-yanvarga toʻgʻri keldi, oʻshanda emitentlarning umumiy kapitallashuvi 89,80 trln. soʻmni tashkil qilgan.

Kapitallashuvning oʻsishiga bir qancha omillar taʼsir koʻrsatdi, bunda koʻrsatkichning 92,47 trln. soʻm miqdoridagi boshlangʻich qiymati koʻrib chiqilayotgan davr oxiriga kelib 144,02 trln. soʻmgacha oʻsgan. Shunday omillardan biri 2023-yil 20-fevraldan, IPO yakunlanganidan soʻng, "UzAuto Motors" AJ /UZMT/ oddiy aksiyalari bilan birja savdolarining boshlanishi boʻldi. Nominal qiymati 5 000,00 soʻmni tashkil etgan aksiyalarning savdo narxi oʻrtacha 68 000,00 soʻmni qayd etdi. Bozor kapitallashuvning oʻsishiga sabab boʻlgan navbatdagi sezilarli faktor, bu "Xalq banki" ATning /XKBK/ aksiyalari birja kotirovkalari varagʻiga kiritilganligidir.

Ushbu emitentning umumiy bozor kapitallashuvi 7,35 trln. soʻmdan ortiqni tashkil etadi. Shu bilan birga, ayrim emitent aksiyalari savdo narxining barqaror oʻsib borayotgani ham aksiya emitentlarining bozor kapitallashuvidagi ijobiy oʻzgarishlarga sabab boʻlgan.

Dunyoda davom etayotgan ziddiyatli geosiyosiy vaziyat, shuningdek rivojlangan mamlakatlar moliya tizimlarida yuzaga kelgan noaniqliklar sababli moliya bozorlaridagi tebranuvchanlikning ortishiga qaramasdan 2023-yilda jahon moliyaviy sharoitlar indeksida ijobiy tendensiya saqlanib qoldi. Shuningdek, qimmatli qogʻozlar bozori boʻyicha ijobiy oʻzgarishlar, shu jumladan ularning narxlarida kuzatilgan past oʻzgaruvchanlik darajasi global makromoliyaviy holatning yumshashiga taʼsir koʻrsatdi.

Rivojlangan davlatlarning suveren obligatsiyalarida kuzatilgan yuqori rentabellik darajasi xalqaro bozorda rivojlanayotgan davlatlar aktivlariga investitsiyalarni qisqarishiga sabab boʻldi. Bundan tashqari, 2023-yil davomida kuzatilgan yuqori foiz stavkalari kreditlarga boʻlgan talabni qisqartirdi. Shuningdek, qarz oluvchilarning maʼlum segmentlari uchun majburiyatlarni bajara olmaslik holatlari kuchayishda davom etib, banklarning kredit tavakkalchiligiga boʻlgan ishtiyoqini pasaytirdi. Yuqori foiz stavkalari muhitidagi moliyaviy sharoitlar taʼsirida zaifroq rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotida qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

Yuqori inflyatsiyaga qarshi AQSH Federal zaxira tizimi asosiy foiz stavkasini oshirishining jahon kapital bozoriga salbiy taʼsiri 2023-yilda biroz yumshadi. 2023-yil soʻngida jahonda kuzatilgan moʻtadil iqtisodiy oʻsish hamda inflyatsiya koʻrsatkichlarining sekinlashishi investorlarning ishonchi birmuncha tiklanishiga sabab boʻldi.

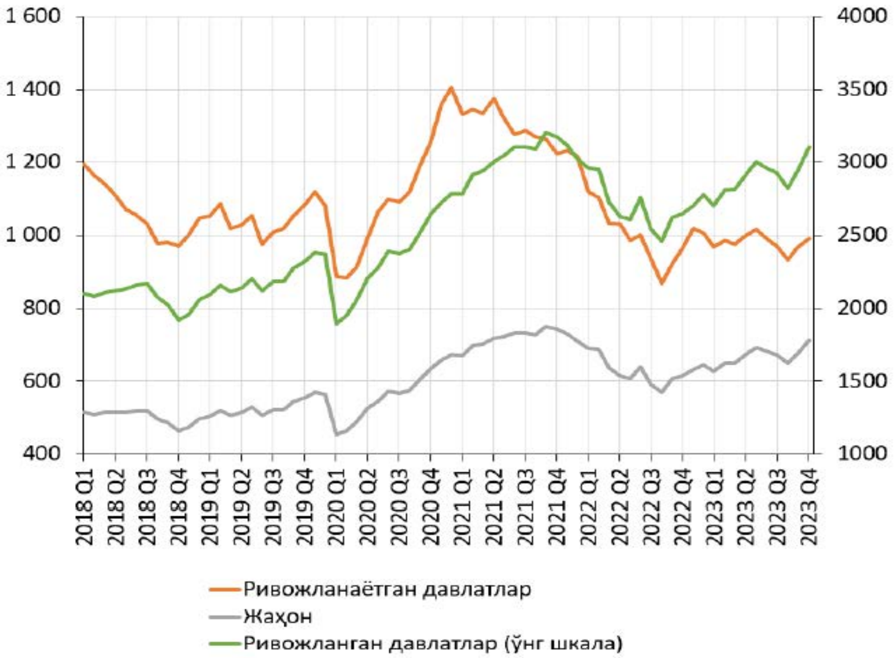

2-rasm. Morgan Stanley Capital International (MSCI) indekslari, AQSH, dollari[1].

Jahon fond bozorlari dinamikasini ifodalovchi Morgan Stanley Capital International (MSCI) indekslari yaxshilandi. Global aksiyalar bozoridagi jahon va rivojlangan davlatlar bo'yicha MSCI indekslarida ijobiy o'zgarish qayd etildi. Xususan, 2023-yilda rivojlangan davlatlar bo'yicha MSCI indeksi 2022-yilga nisbatan 22 foizga o'sib, 2023-yil so'ngida 3 170 AQSH dollar atrofida shakllandi. Shuningdek, 2023-yilda jahon MSCI indeksi 17 foizga o'sdi. Rivojlanayotgan davlatlarning fond bozorlarida esa 2022-yilga nisbatan sezilarli ijobiy o'zgarish kuzatilmadi.

Morgan Stanley Capital International indekslari 23 ta rivojlangan hamda 24 ta bozor iqtisodiyoti shakllanayotgan mamlakatlardagi yirik korxonalarning aksiyalari narxlarini qamrab olgan jahon fond bozoridagi vaziyatni aks ettiruvchi indekslar hisoblanadi. Ushbu indekslar qiymatining ortishi jahon qimmatli qog'ozlar bozorida aksiyalar narxida ijobiy o'zgarish kuzatilganligini anglatadi.

Umuman olganda, mamlakatimizda so'nggi yillardagi makroiqtisodiy barqarorlik fond bozorining rivojlantirishga faqat ijobiy ta'sirini o'tkazadi. Shuning uchun ham fond bozoriga investitsiyalarni jalb etishning ochiq mexanizmlarini ishlab chiqish, ayrim davlatlar tajribalarini fond bozori axboroti ochiqligini ta'minlash, aholining bo'sh mablag'larini jalb etish va chet el kapitalini milliy fond bozoriga jalb etishni faollashtirish mexanizmlarini takomillashtirish maqsadga muvofiqdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Omonatlarni investitsiyaga aylantirish uchun fond bozorining mexanizmi samarali ishlashi kerak bo'ladi. Fond bozori mexanizmining tranformatsiyalash xususiyati ko'p qirrali va bozorning turli jihatlarida: tuzilmaviy, funksional, genezis jihatlarida namoyon bo'ladi. Ushbu jihatlarning har birida transformatsiya muayyan tashkillashtirish va tartibga solish, harakat va faoliyat yuritish, o'sish va rivojlanish munosabatlarini o'z ichiga oladi.

Fond bozorining mexanizmlaridan foydalangan holda, pul resurslariga muhtoj bo'lgan firmalar investitsiyalarni jalb qilish uchun qimmatli qog'ozlarni (masalan, aksiya yoki obligatsiyalarni) emissiya qiladilar va ularni birlamchi bozorda joylashtiradilar. Shu yerda ular birinchi marta sotiladi-sotib olinadi. Qimmatli qog'ozlar emitenti bo'lgan firma va sotib olgan xaridor investor bunda fond bozorining subyektlariga, qimmatli qog'ozlar esa oldi-sotdi obyektiga aylanadi. Qimmatli qog'ozlar ommaviy emissiya qilinganda, aksiyadorlarning huquqlarini tashkillashtirilgan tarzda hisoblash, saqlash (depozitar faoliyat), hisobga olish (registratorlar) va h.k. tizimlarga zarurat tug'iladi. Faoliyat yuritish mexanizmiga tizimning yangi qatnashchilari va elementlari jalb qilinadi. Shu tariqa ularning miqdor va sifat jihatdan rivojlanishi ta'minlanadi.

Fond bozorlarining modellarini qiyosiy tahlil qilish dunyo tajribasidan O'zbekiston fond bozorini tashkil etishda foydalanish nuqtai nazaridan juda muhim. Masalan, infratuzilmani yaratishda model infratuzilmaning

1 Муаллиф ишланмаси

IQTISODIYOT ЭКОНОМИКА ECONOMY

tuzilmasiga ham ta'sir qilishi mumkinligini inobatga olish zarur. Xususan, fond bozorining modeliga qarab emitentlarga xizmat ko'rsatadigan (qimmatli qog'ozlarni ro'yxatga olish, transferti, ular bo'yicha to'lovlarni amalga oshirish va h.k.) depozitariy va kliring tarmog'i bank yoki bankdan tashqari xususiyatga ega bo'ladi.

Fond bozoriga xizmat ko'rsatish bilan bog'liq texnologiyalarning bugungi kundagi rivojlanish darajasi bozorga xizmat ko'rsatuvchi faoliyat sohalarini birmuncha kengaytirishni talab etadi. Ular qatoriga sug'urta, fond bozorini innovatsion va texnik ta'minlash bo'yicha faoliyatni kiritish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 май куни қабул қилинган “2020–2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида”ги ПФ-5992-сонли Фармони. https://lex.uz
2. Миркин Я.М., Институциональные и региональные измерение рынка. Рынок ценных бумаг, 2001, №5, С.100.
3. Тьюлз Дж., Брэдли Э.С., Тьюлз Т. Фондовый рынок. М: ИНФРА-М, 1999, С.16.
4. Дозоров А., Чем торгуют на фондовом рынке, сайт компании “БКС” www.bcs.ru
5. Бакунин М., Соотношение фондового рынка и рынка ценных бумаг. М.: Хозяйство и право.-1996, №5,С.111-112.
6. Пургин А.Н., Фондовый рынок в системе макроэкономической стабилизации. С.33. –2016, №3, С.102-109.
7. Рынок ценных бумаг: Учебник/ под ред. В.А. Галанова, А.И.Басова.-М.:ФиСт. –1996.-С.100.
8. Сизов Ю.С. Формирование системы государственного регулирования рынка ценных бумаг в России. Московский опыт. М.: Планета 2000. –I999. –С.142.
9. Овчинников В.В. Путь к совершенству мирового рынка ценных бумаг: Globalcustody. –М. –1998. –С.488.; Базовый курс по рынку ценных бумаг. - М.: Финансовый издательский дом “Деловой экспресс”, – 1998. –С.37.
10. Вахабов А.В. ва бошқалар. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. –Т.: “Молия” 2010. –328 б. (152б.).
11. Хамидулин М.Б. Развитие финансового механизма корпоративного управления. Иқт.фан.док. илмий даражаси олиш учун ёзилган диссертация автореферати. –Тошкент,2008. –37 б.
12. https://www.uzse.uz

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 8

© Materiallar koʻchirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida koʻrsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna boʻlishingiz mumkin. Obuna boʻlgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga toʻlov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida joʻnatishingizni soʻraymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga joʻnatamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan
Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reyestr raqami tartibi boʻyicha roʻyxatdan oʻtkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulugʻbek tumani
Kumushkon koʻchasi, 26-uy.